

Aleksandra Kuczyńska-Zonik, Sprawozdanie z konferencji naukowej „Historical Memory of Central and East European communism”, Praga, 14–15 listopada 2015

14–15 listopada 2015 r. w Pradze odbyła się konferencja „Historical Memory of Central and East European communism”, zorganizowana przez Association for Leftist Theory SOK, Association for European Dialog and Rosa Luxemburg Foundation. Tematem spotkania była pamięć historyczna o okresie komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej.

Konferencję rozpoczął wykład prof. Tomasza Zaryckiego z Instytutu Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego na temat znaczenia ruchu inteligencji w przemianach gospodarczo-społeczno-politycznych w XIX i XX w. w Europie Środkowo-Wschodniej. Wskazał on na rolę idei komunizmu jako czynnika warunkującego zmiany i podziały w klasie inteligencji, od przejścia władzy przez bolszewików do upadku komunizmu w 1989 r.

Spotkanie było podzielone na sześć paneli tematycznych. W pierwszym zaprezentowano referaty dotyczące oficjalnej polityki pamięci przed 1989 r. Oksana Klymenko wskazała założenia polityki państwowej dotyczącej upamiętniania wydarzeń rewolucji październikowej, której celem była legitymizacja władzy komunistycznej. Następnie Agnieszka Mroziak przeanalizowała proces aktywizacji działaczy komunistycznych jako elementu „oczyszczenia partii” w latach 60. XX w. Podstawą jej pracy badawczej były biografie kobiet, które oprócz wielu odniesień historycznych prezentowały wizerunki feministek, działaczek, uczestniczek życia publicznego, a nie tylko matek, żon i opiekunek ogniska domowego. Następnie Catalin Parfene poddał ocenie powszechne przekonanie o pozytywnym wpływie okresu komunizmu na rozwój sportu w Rumunii w latach 50., 60. i 80. XX w., które zbadał w kontekście procesu romanizacji, Ondřej Daniel zaś podjął krytykę filmów propagandowych prezentowanych w mediach publicznych. Panel zakończyła prezentacja Ugne Mariji Andrijauskaitė na temat partii komunistycznej na Litwie.

Kolejny panel, który koncentrował się na zmianach w ruchu lewicowym po śmierci Stalina, rozpoczął Jakub Szumski, wskazując na uwarunkowania polityczne lat 80. XX w. decydujące o potrzebie tworzenia nowego wizerunku partii. Senol Arslantas przedstawił ruch lewicowy w Turcji lat 60. i 70., a Eszter Bartha i Andras Toth podjęli próbę porównania pamięci historycznej reżimów komunistycznych na Węgrzech i w NRD, uwzględniając zarówno podobieństwa, jak i różnice. Nie mniej interesująca była prezentacja Kaliny Yordanovej dotycząca przeciwstawnych tożsamości dzieci i rodziców, których podstawą były odmienne doświadczenia okresu komunistycznego i pamięć pierwszej generacji przekazywana drugiej generacji.

W części poświęconej tożsamościom po 1989 r. udział wzięli: Csilla Kiss, Thorsten Holzhauser i Antony Kalashnikov. W pracach zwrócono uwagę na współczesne porażki ruchów lewicowych oraz problemy z utrzymaniem władzy, które wynikały z braku nowych narracji politycznych i pozytywnych wartości (Węgry) oraz problemów identyfikacji postkomunistycznej i dylematów o przyszłość partii w kontekście wyzwań integracyjnych (Niemcy). Z kolei w Rosji manipulowanie historią (potępienie najwyraźniejszych zbrodni komunistycznych przy falsyfikowaniu propagandowych działań reżimu komunistycznego), narracja skrucy, rewizjonizm, otwartość w kierunku demokracji i zmian gospodarczych oznaczały zmianę ideologii marksizmu-leninizmu na tzw. „ideę narodową”. Następnie Kristina Andelova przywoływała kolektywną pamięć, przedstawiając wydarzenia „Praskiej Wiosny” w świetle procesu demokratyzacji i nowej

koncepcji społecznej. Z tej perspektywy Czechosłowacja z własną wizją socjalizmu tworzyła podłoże do zmian społecznych i gospodarczych. Walter Baier zwrócił natomiast uwagę na to, że komunizm był nie tylko narracją umożliwiającą zdobycie władzy, lecz także ruchem społecznym. Badacz rozważył także przyszłość ruchów lewicowych w Europie.

W kolejnym panelu znalazły się prezentacje poświęcone próbie budowania narodu w nowych postkomunistycznych rzeczywistościach. W pracy Ekateriny Klimenko poświęconej Rosji pojawiły się kwestie odpowiedzialności za zbrodnie komunistyczne oraz uznania ciągłości dziedzictwa państwa. Widocznym efektem zmiany było usuwanie pomników z przestrzeni publicznej. Rekonceptualizacja pamięci o zbrodniach polegała na zapomnieniu, manipulacji wiedzą i upolitycznieniu narracji historycznych, które były uznawane za instrument konieczny dla zachowania stabilności i bezpieczeństwa ZSRR (racjonalizacja terroru). Ze zdecydowanie innym procesem mamy do czynienia we współczesnej Ukrainie, co stanowiło przedmiot badań Oleksandry Gaidai. Pomimo transformacji społecznej i politycznej znajduje się tam nadal ponad 10 tysięcy „pomników wojennych”¹ oraz ponad 2 tysiące pomników Lenina. Jednak w ostatnim czasie, po wydarzeniach z 2014 r. zapoczątkowano wielką debatę społeczną na temat interpretacji przeszłości sowieckiej, w której istotnymi kwestiami stały się tworzenie społeczeństwa obywatelskiego oraz polityzacja i instrumentalizacja przeszłości. Panel zakończył Ittipol Jungwatanawong, koncentrując się na partii Fidesz z Węgier. Istotą prezentacji była retoryka partii przywoływania pamięci o wydarzeniach historycznych z okresu komunistycznego do celów politycznych.

Ostatni panel dotyczył miejsc pamięci w postkomunistycznej rzeczywistości z punktu widzenia historii, wizji artystycznych i aksjologii. Aleksandra Kuczyńska-Zonik zwróciła uwagę na debatę społeczną dotyczącą współczesnej roli pomników komunistycznych, które po 1989 r. w państwach Europy Środkowo-Wschodniej uległy destrukcji, usunięciu, zapomnieniu, komercjalizacji bądź stały się obiektami ekspresji artystycznej lub aktów wandalizmu. W ostatnich latach obecny jest proces ich adaptacji i reinterpretacji polityczno-społecznej. W podobnym kontekście wypowiadała się Aleksandra Đorđević, zwracając uwagę na historyczną i ideologiczną, ale także społeczno-symboliczną rolę budynku Dowództwa Armii (Federalne Ministerstwo Obrony) we współczesnej architekturze Belgradu. Natomiast Stanislav Holubec, wykorzystując metodę komparatystyczną, przedstawił miejsca pamięci w Jenie (NRD) i Hradec Králové (Czechosłowacja), wskazując na rolę zróżnicowanych doświadczeń historycznych w transformacji polityczno-społecznej po 1989 r.

Konferencja spotkała się z dużym zainteresowaniem badaczy z całej Europy, zarówno z tzw. państw postkomunistycznych (Bułgarii, Czech, Litwy, Polski, Serbii, Ukrainy i Węgier), jak i pozostających poza orbitą wpływu ZSRR. Przedmiotem pogłębionych refleksji było zróżnicowane podejście do pamięci historycznej okresu komunistycznego w Europie Środkowo-Wschodniej. Odmienne doświadczenia państw, wynikające zarówno z uwarunkowań politycznych, jak i społeczno-gospodarczych, sprawiły, że zmitologizowana historia spełniała zróżnicowaną rolę: legitymizacyjną, stabilizacyjną, manipulacyjną, integracyjną lub mobilizacyjną. Istotą spotkania było bogactwo podejść badawczych, których efektem było wieloaspektowe podejście do zagadnienia. W pogłębionych analizach uczestnicy wykorzystali różne metody badawcze: od analizy dokumentów, informacji prasowych i telewizyjnych do biografii i wywiadów z uczestnikami wydarzeń okresu komunistycznego i czasu transformacji. Duże

¹ Związanych z upamiętnieniem Wielkiej Wojny Ojczyźnianej.

zainteresowanie tematem konferencji oznacza potrzebę dyskusji na temat pamięci historycznej w reżimach komunistycznych Europy Środkowo-Wschodniej. Nowe wyzwania wynikające z reidentyfikacji i adaptacji dziedzictwa komunistycznego wzmacniają aktualność problematyki komunistycznej. Spotkania, czego przykładem była konferencja naukowa „Historical Memory of Central and East European communism”, stwarzają możliwość wymiany doświadczeń, poglądów i interpretacji oraz szerokiego „ponadśrodkowo-wschodnioeuropejskiego” spojrzenia na historyczną pamięć komunistyczną.